

Bon-BOM

2026. október

A Bolyai Önképző Műhely lapja

16. évfolyam 2. szám

Hamvas Béla művészet és élet

Bevezetés a Hamvas filológiába

„Hamvast két okból szokás szeretni: lebilincselő stílusban előadott bölcselkedése miatt, valamint életútjával igazolt példaadásáért. Példaadásáért, hogy lehet kívülállónak maradni, s nem muszáj behódolni” (Paksa Rudolf, 2011).

Hamvas Béla a nem létező magyar filozófia „filozófusa”. Vagyis akkor mégis van magyar filozófia? Átélni alighanem csak a magyarok tudják. A kizárólag európai kultúrán nevelkedettek számára a látásmódja szokatlan. Könnyebben azonosulnak vele azok, akik közelebb állnak a hagyományhoz. Hamvas olvasása, értelmezése azért szükséges, mert általa lehetőséget kapunk az „élettervezés művészetére”: belső önünk, világunk jobb megértésére, a boldogulásra.

Hamvas szépirodalmi és esszéisztikus írásaiban rendre visszatérő kifejezések: korrupció, ontikus romlottság, ősrongáltság, tévút, krízis, krízistudat, bürokrácia, szcientizmus. Hamvas válasza a létromlásra a keleti filozófiáktól az iszlámon, a kereszténységen át az amerikai indián kultúráig hasonló jegyeket hordozó (nagybetűs) Hagyomány. Hamvasnak az egész munkásságán végigvonuló, világos filozófiai rendszere van, amely akár életmódsegítő módszerként is hasznos lehet.

Bor, szerelem, filozófia címmel 2026. szeptember 17-én Hamvas-butikkonferenciát rendeztek Balatonkeresztúron, majd az érdeklődők végigsétáltak a Balatonberényig vezető Hamvas-borúton, felidézve Hamvas szellemiségét azon a helyen, ahol 1945-ben *A bor filozófiája* című esszéje született. Címlapképünk ugyanitt készült. Ez a látvány tárult Hamvas Béla elé írás közben.

Válogatás Hamvas Béla aranyigazságáiból

Hamvas antropológiai pesszimizmusa

Sem az egyes ember, sem az egész emberiség az idők folyamán nem lett sem okosabb, sem jobb, sem boldogabb, sem értelmesebb; Az angolok azt mondják, hogy minden föld alatt víz folyik, és minden élet alatt szomorúság; Az élet nem sikerül. De sikerül valami más. Annál fontosabb... Legalább a kapuig érjek, az ígéret földjére legalább egyetlen pillantást vethessek, egyetlenegy.

A nyelv, a szó, a hang

Az őskori nyelv spirituálisabb, mélyebb, s így valóságosabb látással állt kapcsolatban... A nyelvet ugyanaz a mérhetetlen gazdagság jellemezte, ami a látást: a képek, vonatkozások, hasonlóságok, különbségek, intenzitás, mélység oly zsúfolt és élő szervezetű, amelyet ma még a legintenzívebb költői nyelv is csak igen ritka részleteiben tud elérni.

Fejlődés, történelem

Az ember tevékenységének, hogy rövidebb idő alatt többet szerezzen, természetes következménye kettős: az egyik az, hogy az élet meggyorsul, a másik, hogy egyre üresebb válik; Ismert történetünk ugyanis tojánhéj az egész tojás ismeretlenjével szemben.

Tudomány

Tudásunk kicsiny, vagy inkább rengeteg tévelméletünk van, és annak a valaminek, amit tudománynak neveznek, minden művelete rossz; A tudomány által teremtett világ nem jóhiszemű; a tudomány célja nem a megismerés, hanem hatalmi aktus...; A tudományt abszolút tudásnak vallják. Az pedig, ha valamely gondolatot abszolutizálnak, mindig gyanús...

Az öt génusz

A művészet sajátos, minden bizonnyal a legmagasabbrendű élettechnika, amely a legmagasabbrendű életet valósítja meg... Az öt génusz ereje a derűs életeszmény (dél), a kultiváltság és a szociális egyensúly (nyugat), a természetközelség és érzékenység (észak), a szabadságvágy (kelet) és a szövevényes gazdagság (Erdély), ma és most elsősorban a személyiség kérdése, de olyan értelemben, hogy a népen belül egység és rend és magas színvonal csak abban az esetben valósítható meg, ha ez az öt génusz az emberek sokaságában harmonikusan tudatossá válik. Magyarok lenni annyit jelent, mit az öt génusz világában egyensúlyt teremteni.

A bor filozófiája

Hamvasnál a bor az élet metaforája, szinonimája, az életé, amelyet érdemes élni. „A bor visszahozza eredeti életünket, a paradicsomot, és megmutatja, hová fogunk érkezni a végső világünnepen. Ezt a hidat az első és az utolsó nap között az ember csak önkívületben bírja ki. Ez az önkívület a bor „Mi a bor? Hieratikus maszk. Valaki van mögötte.”

Balatonkeresztúr

Hamvas konferencia Balatonkeresztúron

Bártfay Rita: Hamvas és a katarzis

Hamvas Béla műveiben a katarzis nem esztétikai hatás, hanem transzcendens tapasztalat. A láthatatlan történet és a Scientia sacra lapján a művészet célja nem az érzelmek kiürítése vagy pszichológiai megkönnyebbülés, hanem az ember kozmikus rendbe való visszakapcsolása. Hamvas Béla a katarzis fogalmát központi kérdésként kezeli, ám nem Arisztotelész elméletének filológiai pontosításával, hanem annak kiterjesztésével és átlényegítésével. Hamvas számára a művészet nem „ábrázol”, hanem „megjelenít”: „A műalkotás megvalósulása annak a valóságnak, amely minden látszat mögött rejtve van” – írja A művészetet nem érteni, hanem szeretni kell című esszéjében.

Hamvasnál a katarzis, a léleknek nemcsak megtisztulását, hanem újrászületését is jelenti. Az esztétikai élmény itt spirituális ébredés, amely az ember isteni természetére emlékeztet.

A tragédia, a mítosz, a zene nem szórakoztat, hanem emlékeztet és felemel. A katarzis Hamvasnál misztikus aktus, amely túllép az Arisztotelész által leírt érzelmi feloldódáson. „Az igazi művészet nem más, mint beavatás.”

Hamvas Bélánál metafizikai megtisztulásról beszélünk, a katarzis spirituális dimenzióban zajlik. Szerinte a szellem felébresztése, a lét valódi rendjére való emlékezés aktusa. A katarzis itt már nem pusztán erkölcsi vagy érzelmi megtisztulás, hanem az ember egzisztenciális újrászületése, az abszolútummal való találkozás élménye. E szemléletmód jelentősen eltolódik az arisztotelészi racionalitástól a misztikus tapasztalat felé. Míg Arisztotelész a tragédia által kiváltott részvét és félelem megtisztító hatásáról beszél, Hamvas szerint a művészet élménye „az isteni rendbe való beavatás” – egyfajta iniciatikus aktus, amely során az ember kilép a profán időből, és kapcsolatba lép a transzcendenssel.

Ebből következően a hamvasi értelemben vett katarzis nemcsak passzív befogadás, hanem aktív részvétel: a műalkotás kontemplatív megélése révén az ember önismeretre, sőt világismeretre tesz szert. A katarzis tehát belső út, amely a lélek megtisztulásán és fel-emelkedésén keresztül vezet a teljesség felé. Míg Arisztotelész a tragédiát egy társadalmi és morális funkciójú műfajként értelmezte, addig Hamvas a művészetet az emberi létezés szentségének kifejeződéseként fogja fel. Ebben az értelemben a katarzis nem egyszerű következmény, hanem cél: az ember szellemi önmeghaladásának lehetősége. Hamvas katartikus szemlélete erőteljesen hatott a 20. századi magyar szellemi életre, és párhuzamba állítható például Nietzsche vagy Carl Gustav Jung gondolataival is, akik szintén hangsúlyozták a művészet lelki-pszichológiai mélységeit.

(Bártfay Rita dramaturg, Új Színház; PhD-hallgató, SZFE)

Bakos Apolka – Korda Bonifác: Színpadon A bor filozófiája

A Bor, szerelem, filozófia. Hamvas Béla-butikkonferencia keretei között Bakos Apolka és Korda Bonifác Hamvas A bor filozófiája hosszúesszéjéből készült azonos című színházi előadásukról, és annak az életműhöz kapcsolódó vonatkozásairól beszéltek.

Kiemelt érdekességként említették, hogy a helyszín, Balatonkeresztúr éppen annak a Balatonberénynek a szomszédságában áll, ahol 1945 nyarán Hamvas A bor filozófiáját

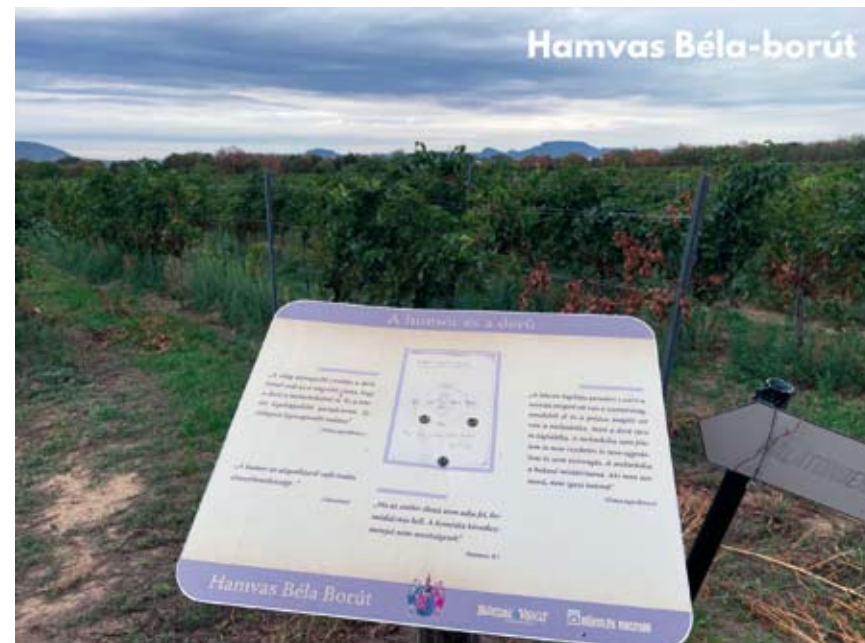
Bakos Apolka – Korda Bonifác

mintegy egy lélegzetvételre lejegyezte. A rövid történeti áttekintés után az esszéisztikus fogalmazásmód színházi szöveggé váló adaptációjáról esett szó, melynek lényege, hogy több Hamvas műből állt össze, illetve a keletkezés időpontjának okán (1945) a háború borzalmaiból szabadulni kívánó ember hangját is felerősíti. Az előadás szöveggé a címadó mű mellett részleteket tartalmaz például a Karnevál, Babérligetkönyv, A háború nagysága és az ember kicsinyisége című művekből is. A szituatív mi voltot maga a nézőkkel való folyamatos szembenézés adja, bár a kommunikáció egyoldalú, de a negyedik fal a kezdetektől fogva hiányzik az előadásból, a nézők az első pillanattól tudják, hogy hozzájuk szól a három szereplő.

A Hamvas szövegekben gyakran felemlegetett közösségi együttlét elvét a színház remekül prezentálja. „Va-

laki keresztülmegy ezen a téren, valaki más pedig figyel; mindössze ennyi kell ahhoz, hogy színház keletkezzék.” Ez Peter Brook 1968-as, Az üres tér című könyvében leírt minidefiníciója, és ez alapján már világosan látszik, hogy ennek a művészeti formának az alapja az, hogy egyedül nem lehet csinálni. Ahogy a beszámolóban elhangzott, az előadás terét pont ez adja meg: az U alakban elhelyezett széksorok körülölelik a színpadot. Ez az elrendezés is mutatja, hogy a közösségi élmény szervezőlve végighúzóódik az előadás egészen, támogatja azt a hangulatot, amin átsejlik a háború káoszából a béke felé mutató hamvasi derű és életöröm.

(Bakos Apolka dramaturg, PhD-hallgató, SZFE;
Korda Bonifác színházrendező, PhD-hallgató, SZFE)

Balázs Géza: Hamvas: művészet és élet (2026)

A kötet esszéi elhelyezik Hamvast a „pannon génuszok” között a magyar szellem-történeti iskolában, bemutatják a Hamvas-univerzumot (Hamvas gondolatainak rendszerét), művészet- és nyelvelméletét, Európa-kritikáját, a Karnevál bábeli szövegzavarát, a borból és az öt génuszból sugárzó metafizikát, végül pedig a hamvasi humorisztika egyik jelenségét, a kakozófiát.

(Balázs Géza nyelvész, kultúrakutató, egyetemi tanár, SZFE; 2026-ban Balatonkeresztúron és Balatonberényben „Hamvas-butikkonferenciát” rendezett Bor, szerelem, filozófia címmel.)

Gyanó Szilvia: Isten és bor a szőlőhegyen

Hamvas Béla írásaiból kibontakozik a vallásról alkotott bonyolult elképzelése. A *Scientia sacra* I–II.-ből a hagyomány fontosságát hangsúlyozza, és egyfajta egységes, mindent át-fogó tudást feltételez, melyhez visszavágyik az elidegenedett világban élő ember. (Talán a Karnevál „Hit Óceánján” mozgó örült hívői is ehhez az egykori különleges szent állapothoz akarnak közel kerülni.)

A szőlő- és borkultúrának a keresztény hagyományban kitüntetett szerepe van. Krisztus első csodatétele a kánai menyegzőn a vizet borra változtatta. Az „én vagyok a szőlőtő” – mondattal saját lényegét határozta meg. Az utolsó vacsorán a bort saját vérévé változtatta, ami máig megtörténik minden egyes keresztény szentmiseáldozat során. A szőlő- és borkultúra kezdetektől hozzátartozik a vallási hagyományhoz, terjedése is összefügg a szerzetesrendek működésével. Így a borkultúrát a gazdasági tényezőkön túl szakrális indokok is elősegítették.

Hamvas Béla a Balatonkeresztúr és Balatonberény között elterülő szőlőhegyen írta meg *A bor filozófiáját*. Azon a szőlőhegyen, ahol még most is fellelhetők a nádfedeles, vert falú kis présházpincék és a kisparcellás művelési mód emlékei, mely a mai szemnek sokszor átláthatatlanná teszi a területet, miközben

egykor ésszerű belső logika szerint szerveződött. A szőlőhegynek megvan a maga varázsa, esztétikája, különleges hangulata, ha úgy tetszik, szentsége. Nem véletlen, hogy Hamvas éppen egy évszázados hagyományokkal rendelkező balatoni szőlőhegyen filozofált a borról.

A világot átszövik a profán térbe betörő szent helyek (Eliade), de legalábbis megteremtjük őket magunknak. A szőlőhegyen is jól elkülöníthető szent helyek – a kápolnák és út menti keresztek – elsősorban a termés védelmét szolgálták. A szent helyeken szent időben végzett szertartások a munka eredményességére tett erőfeszítéseket egészítették ki. Az év kitüntetett időszakaiban (naptári ünnepek) végzett liturgikus és paraliturgikus tevékenységek (vallásos népszokások), vagy krízishelyzetekben (pl. villámlás) alkalmazott rontáshárító módszerek is a jó termés érdekében történtek. Ha januártól decemberig végignézzük a kalendáriumot, a jeles napok között szinte mindenhol találunk a bortermésre vonatkozó előírást, jóslást vagy hiedelmet. Balatonkeresztúri előadásomban a szent helyeket és a jeles napokat vettem sorra. A Vince-napi szőlővessző megáldásától az újévi dramatikus népszokásokig foglaltuk szent keretbe (egységbe) az esztendő.

(Gyanó Szilvia néprajzkutató, Thúry György Múzeum, Nagykanizsa)

A Hamvas Béla-borúton

A Hamvas Béla-borúton

Terdikné Takács Szilvia: Ámor és mámor: szerelem és bor

Hogy a borivásnak és a szerelemnek azonos szabályai vannak, azt magyar nyelven Hamvas Béla nyilatkoztatta ki („az ivás a szerelem legközelebbi rokona”), a gondolat genezisének kutatva azonban Platón Lakomájáig kell visszatekinteniünk. A Lakoma nem csupán a szerelemtől való diskurzus alapjait teremtette meg az európai kultúrtörténetben, hanem ebben van a csírája a szerelem és a bor, a szerelem és az alkoholos befolyásoltság közötti mély összefüggés felismerésének.

Terdikné Takács Szilvia

A platóni értelemben vett szerelem legmagasabb foka ihletett állapotban tapasztalható meg, ahol racionalitásnak nincs helye. Az ehhez legközelebb álló emberi tapasztalat a viszonylag könnyen elérhető alkohol okozta mámor. „A mámor a köznapi ésnél hátráltalanul magasabb rendű állapot és a tulajdonképpeni éberség kezdete. Mindannak, ami az életben szép, nagy, komoly, élvezetes, tiszta. Ez a magasabb józanság. A tulajdonképpeni józanság. Ez az entuziazmus, ahogy a régiek mondták, amiből fakad a művészet, a zene, a szerelem, az igazi gondolkodás. És ez az, amiből az igazi vallás fakad” (Hamvas 2007).

Ebben az analogikus összefüggérendszerben tehát a bor-szerelem-Isten hármasságáról beszélünk, hiszen a szerelem és bor közös szubsztanciája a szakralitás. Mindhárom az élet extatikus as-

pektusa. Ez a három fogja át nemcsak a borfilozófiát, hanem a Lakomát, a dionüszoszi misztériumokat, de még a bibliai utolsó vacsorával is összefüggésbe hozható.

(Terdikné Takács Szilvia magyartanárdíjas magyartanár, PhD;
SOTE Bókay János Szakközépiskola)

Gaál Gabriella: Hamvas Béla Szlovéniában

Hamvas az 1962. február 4. című esszéjében ezt írja: „Minden jel arra vall, hogy a legközelebbi korszakban a föld uralkodó lényé nem az ember lesz”. Több mint hatvan év után, a jelen történeti pillanat mintha igazolná a jóslatot, hiszen embernek lenni a legnehezebb feladatnak tűnik.

Hamvas szerint az ember eltávolodott a hagyománytól, attól a tudástól, amely mindannyiunkban megvan, de megfélelveztünk róla, elszakadtunk tőle, ezért az alapállást újra helyre kell állítanunk. A gondolat, a szó és a tett egységére kell törekednünk, nyitottá (aletheia), igazzá, tisztává, éberré kell válnunk, meg kell építenünk az autentikus élet alapjait, amelyben véget vetünk a pszepudológiáknak, a korrupt létezésnek, a hazugságszisztémának, és a másokkal szembeni elvárásainkat először magunkon valósítjuk meg. Normalizálni kell a korrupt létet és ez az, amit a modern korban nyilvánvalóan elfelejtettünk, mivel nem tudjuk, hogyan kell csinálni. Ez az, ami nehéz, mert az embertől a legnagyobb szellemi erőfeszítést követeli.

Hamvas írása, amely egybeforrt életével, meghatározó jelentőségű volt számomra, egyedi erővel világította át azokat a kérdéseket, amelyek foglalkoztattak, érdekelték, felelet nélkül maradtak, vagy az életem történeteit. Hamvas műveit olvasva jöttem rá, hogy az út befelé vezet. Ezért rögtön tudtam, hogy le kell fordítanom szlovén nyelvre, hogy a gondolatai a szlovén olvasó számára is feltáruljanak és azok is beszélgethessenek vele, akik nem tudnak magyarul.

Megtapasztaltam, hogy amikor az ember egy dologra összpontosít, akkor ott történik valami. Így 2003-ban a legnagyobb és nemzetközileg is ismert ljubljani Beletrina kiadónál megjelent a Silentium, a Titkos jegyzőkönyv, az Unicornis szlovén nyelvű fordításom. Munka közben megismertem Dúl Antal szerkesztőt és Danyi Zoltán fiatal Hamvas-rajongót, aki Hamvas kéziratát készítette kiadásra a Medio Kiadónál. Dúl Antal meghívott a Karnevál rendezvényre Balatonfüredre, ahol találkoztam Sava Babičcsal, Hamvas szerb fordítójával, ő mesélte, hogy Szerbiában egy nő utolsó kívánsága az volt, hogy halálakor a koporsóba a feje alá Hamvas könyveket tegyenek.

A következő évben aztán lefordítottam A bor filozófiája című esszét, itt el kell mondanom, hogy az esszé fordításra a könyv szerkesztője és az előszó írója Goran Janković bosnyák menekült javasolta, akinek szívügye volt a könyv megjelenése, hiszen amint az előszóban is leírta, 1991-ben Szarajevóban bukkant rá a Titkos jegyzőkönyv című kötetre, amely sokat segített neki a háború első hónapjainak túlélésében, és amikor menekült Boszniából, akkor is Hamvas írását vitte magával.

2010-ben megjelent a Patmosz I. kötete, amit két év után követett a II. kötet fordítása is. Találkoztam Palkovics Tibor filozófussal, aki akkor a Hamvas Béla- hagyatéék és archívum gondozója volt. Megbeszéltük, hogy készít egy válogatást Hamvas korai írásaiból, amelyek csak folyóiratokban jelentek meg 1936-ig, és amelyek a krízisről szólnak. Így jött létre 2020-ban a Krizologija című szlovén kötet, amely magyarul könyv formájában nem létezik.

Hamvas műveit Szlovéniában írók, filozófusok, művészettörténészek, kritikusok idézik írásaikban, könyveikben, doktori munkájukban. Most a Scientia Sacra fordításáról beszélgetünk Primož Repar kiadóval. Ha lesz erőm és a konstelláció is kedvező lesz ... „Amíg emberek vagyunk, nincs mitől félnünk”. (Hamvas Béla: Titkos jegyzőkönyv, 1962. február 4.)

Elhangzott 2026. szeptember 17-én a balatonkeresztúri Bél Mátyás Látogatóközpontban tartott Hamvas-butikkonferencián

(A szerző: Gaál Gabriella Muraszombaton élő műfordító, okleveles dramaturg)

Hamvas Bélának *Az öt génusz* című munkája olvasmány a Bolyai Önképző Műhelyben. Hamvas-összeállításunk szerzői a balatonkeresztúri *Bor, szerelem, filozófia* című Hamvas-butikkonferencia előadói. Balázs Géza: *Hamvas: művészet és élet* című könyve megvásárolható az e-nyelv.hu honlap könyvesboltjában. A konferencia előadóit és résztvevőit jövőre a Hamvas-borúton fekvő Balatonberény is meghívta egy hasonló rendezvényre.

Bolyai Önképző Műhely 2026/2027. Éves tematika

2026. szept. 17. csütörtök 14:00 Hamvas-butikkonferencia, Balatonkeresztúr
2026. szept. 18–20. péntek–vasárnap 5. Zamárdi szabadegyetem, befogadó tábor

2026. október 10. szombat 9:30 Nemlinearitás és szubjektivitás a történetmesélésben
Film: Kurosawa Akira: A vihar kapujában (Rashomon, 1950)
Olvasmány: Richard Brautigan: Hogy el ne fújja mind a szél (kisregény)

2026. november 6. szombat 9:30 Tudomány – Etika – Felelősség
Film: Régis Wargnier: Lélektől lélekig (Man to man, 2005)
Olvasmány: Németh László: A két Bolyai (dráma)

2026. december 5. szombat 9:30 Utópiák – disztópiák
Film: Jean-Luc Godard: Alphaville (1965)
Olvasmány: Ursula K. Le Guin: Akik elhagyták Omelaszt (novella)

2027. február 6. szombat 9:30 Erőszakos emberi természet...
Film: Joel & Ethan Coen: Nem vénnek való vidék (No Country for Old Men, 2007)
Olvasmány: Móricz Zsigmond: Barbárok

2027. március 6. szombat 9:30
Film: Denis Villeneuve: Érkezés (Arrival, 2016)
Olvasmány: Barabási Albert László: Villanások (részletek)

2027. április 9. péntek 9:30 12. Gyalogos konferencia: Koppány – koppányság
2027. április 10. szombat 9:30 Egyén a történelemben
Film: Andrej Tarkovszkij: Iván gyermekkora (Иваново детство, 1962)
Olvasmány: Maupassant: Két barát (novella)

2027. május 8. 9:30. A birodalom álmai és rémálmai
Film: Stanley Kubrick: Spartacus (1960)
Olvasmány: Friedrich Dürrenmatt: A nagy Romulus (dráma)

Nemzeti
Kulturális
Alap

A Hamvas-butikkonferencia támogatója: Magyar Művészeti Akadémia

BON-BOM 2026. október, 16. évfolyam 2. szám | Alapítva: 2011-ben | A Bolyai Műhely
Alapítvány Bolyai Önképző Műhelyének művelődési-művészeti lapja | Szerkeszti: Balázs Géza |
Arculat, tördelés: Fancsek Krisztina | Korábbi szerkesztők: Tóth Enikő, Bere Anikó Zsuzsanna,
Komlósi Réka, Rákóczi Adrienn, Herbst Rebeka | Szerkesztőség: 1148 Budapest, Örs vezér tér
11. fszt. 1. | E-mail: iroda@bom.hu | A lap elektronikus változata (a korábbi számokkal együtt)
elérhető itt: www.bolyaimuhely.hu | Programtámogató: Nemzeti Kulturális Alap
A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság által bejegyzett (internetes) folyóirat